

Отже, підготовка майбутнього вчителя до розвитку в учнів початкових класів культури міжнаціонального спілкування постає надзвичайно актуальною, багатогранною і складною, потребує всебічної обізнаності студентів, наявності в них високого рівня культури та національної самосвідомості, толерантного ставлення та поваги до представників національних меншин. Актуальність даної проблеми посилюється ще й тим, що основи громадянського виховання та формування культури міжнаціонального спілкування посідають чільне місце в підготовці вчительських кадрів для початкової школи.

Література

1. Державна програма "Вчитель": Затверджено постановою Кабінету Міністрів України 28 березня 2002 р. №379 //Освіта України. – 2002. – 2 квітня. – С. 4-7.
2. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті //Педагогічна газета № 7 (85), липень 2001.
3. Атрощенко Т.О. Культура міжнаціонального спілкування студентів – майбутніх педагогів. – Мукачево: Карпатська вежа, 2003. – 36 с.
4. Кічук Н.В. Формування творчої особистості вчителя. – К.: Либідь, 1991. – 96 с.
5. Римаренко Ю.І. Культура міжнаціонального спілкування. Система, функції і механізм формування //українська психологія: сучасний потенціал. Мат-ли Четвертих Костюківських читань (25.09.1996 р.). – К.: Вид-во ДОК-К, - Т.2. – С. 559.

В.В.Морозов

ЗМІСТ СФОРМОВАНOSTІ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ПЕДВУЗІВ ДО ДІАЛОГІЧНОГО НАВЧАННЯ

В статье рассматриваются вопросы содержания готовности студентов к использованию диалога в учебном процессе.

The article deals with the problem of content of students' readiness to the using of dialogue in educational process. Researching results show its influence on the effectiveness of dialogue education.

Сутність готовності студентів до використання діалогу в навчальному процесі не може бути зведена до одиничних проявів окремих рис чи якостей особистості майбутнього фахівця. Готовність – це таке особистісне утворення, що фіксує співвіднесеність свідомості і поведінки, суб'єктивність і об'єктивованість поглядів і дій, які проявляються в професійній діяльності, спілкуванні, закріплене в рисах характеру особистості. Це означає, що сутність і зміст готовності до педагогічної діяльності визначаються такими характеристиками, які поєднують у собі інтелектуальні, емоційні, волеві якості, професійно-моральні переконання, знання, уміння і навички, діалогічні здібності, тобто характеризують діалогічну діяльність і ті вимоги до особистості вчителя, яким він повинен відповідати, щоб одержати позитивний результат при використанні діалогу в навчальній роботі з учнями.

У визначенні змісту готовності до використання діалогу з навчальною метою ми виходили зі специфіки діалогічного навчання.

Ми визначаємо діалогічне навчання як спільну діяльність вчителя й учня у формі навчального діалогу, що забезпечує появу гіпотез, питань, моделей, які відбивають погляди, індивідуальне бачення учасників цього процесу.

У дослідженнях останніх років практично не розглядалася проблема змісту готовності до діалогічного навчання учнів, а досліджувалися тільки окремі аспекти готовності до педагогічної діяльності. Так, Д.В.Кузнєцова визначає критерії готовності студентів до науково-дослідної роботи; Л.О.Кандилович і М.І.Дьяченко обґрунтовують загальні критерії і показники психологічної готовності випускників вищих навчальних закладів до професійної діяльності: "готовність передбачає ... усвідомлення завдання, моделі ймовірного поводження, визначення оптимальних

способів діяльності, оцінку своїх можливостей у їхньому співвідношенні з майбутніми труднощами і необхідністю досягнення певного результату” [1,18]. Т.Ф.Садчикова виокремлює показники готовності студентів у вирішенні виховних завдань [8]. Найповніше, на наш погляд, критерії готовності до професійної педагогічної діяльності розглянуто в роботах Л.В.Кондрашової, при визначенні яких дослідник не обмежується окремими аспектами цього складного особистісного утворення, а враховує всі сутнісні ознаки готовності, відбиває і конкретизує всі структурні компоненти її змісту [2].

Успішність підготовки студентів до діалогічного навчання, на нашу думку, неможлива без чіткості уявлень і глибини знань студентів про сутність діалогічного навчання, його можливості у формуванні творчої особистості, шляхи і методи використання діалогу в навчальній роботі, технологію створення комунікативних ситуацій, навчання за допомогою запитань і міркувань у формі діалогу, способи вирішення проблемного завдання. Як свідчить наше дослідження, змістовий аспект діалогічних знань передбачає проектування студентами нового знання на основі особистого освітнього досвіду і відповідної дидактичної технології [4;5].

Тому, до змісту готовності студентів до діалогічного навчання ми включили:

- знання умов, принципів, правил ведення навчального діалогу;
- знання власних повноважень, ролей, дій для прийняття рішень, активної участі в суперечці, обміні думками, відстоюванні своїх доводів і позиції;
- знання достатньої інформації з обговорюваних навчальних проблем;
- знання специфіки діалогічного спілкування і його ролі в результативності діалогічного навчання;
- знання психолого-особистісних особливостей учасників полеміки, суперечки, дискусії, уміння використовувати ці особливості в досягненні навчальних цілей;

- знання соціальних, особистісних і професійних можливостей діалогічного навчання.

Змістовий компонент готовності припускає сполучення навчальної інформації про сутність діалогічного навчання, його методики і технології з набором діалогічних умінь, що складають основу практичної готовності студентів до використання діалогу з навчальною метою, яка включає:

- уміння критично оцінити обговорювану навчальну проблему;
- уміння узагальнювати факти;
- уміння висловити своє ставлення до обговорюваного питання;
- уміння викласти свою позицію, свій погляд на розглянуту тему;
- уміння переконати у вірогідності й об'єктивності свого погляду на вирішення поставленої проблеми;
- уміння погоджуватися з доводами інших, якщо вони більш доказові й об'єктивні;
- уміння швидко орієнтуватися в суперечці, чужих думках і оцінках, аналізувати їх, зіставляючи з власними.

У зміст готовності до діалогічної діяльності входять і педагогічні здібності, що відповідають характеру діалогічної діяльності. У сукупності цих умінь і здібностей велике значення відводять організаторським здібностям і умінням.

Організаторські здібності забезпечують практичне втілення в життя діалогічного навчання на уроці. Такі здібності - "своєрідний синтез розумових, мотиваційних, емоційних, вольових особливостей і рис особистості" [1,44].

До них ми насамперед відносимо:

- здатність і уміння організувати діалог,
- здатність пробудити ініціативу вихованців, їхній інтерес, вигадку і кмітливість;
- здатність правильно оцінити можливості учнів залежно від їхніх індивідуальних особливостей;
- уміння вибрати форми і методи, що стимулюють активність учнів;

- уміння заохочувати самостійність, нестандартний підхід до вирішення навчальних завдань.

“Учитель не тільки учасник діалогічної взаємодії з учнями, він організатор такого діалогу, що визначає його мету, зміст і форми” [6,10].

Таким чином, учитель займає особливу позицію в системі діалогічної взаємодії з учнями. Процес навчання, заснований на такій міжособистісній діалогічній взаємодії, є процесом, що керується, організується і контролюється з боку вчителя.

Конструктивні здібності забезпечують прогностичну функцію передбачення, під якою розуміється реальний шлях ведення діалогу, залежно від вікових та індивідуальних особливостей учнів. До них відносяться:

- уміння розробляти близькі, середні, далекі цілі розвитку учнів;
- уміння почати діалог;
- знання структури й особливостей діалогу;
- здатність моделювати і прогнозувати хід і результат уроку-діалогу;
- здатність відбирати і композиційно будувати навчальний матеріал.

За допомогою цих здібностей здійснюється складний процес перенесення педагогічних завдань у сферу завдань комунікативних. Одночасно прогнозується сприйняття учнями матеріалу уроку й особистості самого педагога. Такі здібності й уміння допомагають майбутньому вчителю визначити найближчі і подальші цілі своєї діяльності, реально оцінити можливі труднощі, виробити оптимальні установки і варіанти поведінки, спланувати свої дії. Скласти чіткий творчий план, побудувати свого роду модель майбутньої діяльності – значить установити зв'язки між елементами майбутньої ситуації в їхній динаміці, знайти вирішальні моменти в роботі, уявити свої дії упродовж усього навчального діалогу. Важливою умовою моделювання майбутнього діалогу є емоційна єдність педагога й учня, що сприяє створенню творчої атмосфери на уроці, визначенню

рівня взаємин і перспективи розвитку співпраці вчителя й учня.

Для реалізації діалогічного навчання в майбутнього вчителя повинні бути добре сформовані комунікативні якості, тому що навички педагогічного діалогу “... створюють найкращі умови для розвитку мотивації учнів і творчого характеру навчальної діяльності, для правильного формування особистості школяра, забезпечують сприятливий емоційний клімат навчання (зокрема, перешкоджає виникненню “психологічного бар'єру”), забезпечують керування соціально-психологічними процесами в дитячому колективі і дозволяють максимально використовувати в навчальному процесі особливості учнів” [3,8].

Провідними рисами характеру, що визначають успішну комунікативну діяльність, є тактовність у ставленні до учнів, доброта, чуйність, справедливість, терплячість, принциповість.

Комунікативний потенціал особистості варто доповнити такими якостями і здібностями, як:

- емпатія;
- здатність до встановлення реального контакту в системі “вчитель-учень”;
- здатність зняти емоційні психологічні бар'єри, що неминуче виникають у ході діалогічного навчання;
- здатність до керування діалогічним спілкуванням, що передбачає і сприяє розвитку ініціативності тих, кого навчають.

Гностичні особливості забезпечують пізнавальний процес в умовах діалогічного навчання. Це такі здібності й уміння, як:

- знання законів логіки й аргументації власних міркувань, уміння реалізувати їх на практиці;
- здатність досліджувати предмет діалогу, процес і його результат, здатність їх коректувати в ході діалогічного спілкування.

Крім перерахованих вище здібностей, майбутньому вчителю для проведення уроків, в основі організації яких

лежить діалог, необхідно володіти такими морально-психологічними якостями, які б допомагали йому в реалізації діалогічного навчання. І.І.Чернокозов визначає систему таких якостей:

- спостережливість і уважність, уміння бачити моральний бік своїх та чужих дій і вчинків;
- витримка, самовладання і здатність навіть у гостро конфліктних ситуаціях приймати педагогічно і соціально доцільні рішення;
- уміння керувати собою і стримувати негативні емоції;
- самокритичність у поєднанні з підвищеною чуйністю;
- уміння передбачати всі можливі наслідки своїх слів і вчинків, а також правильно оцінювати їх для того, щоб послабляти небажані для педагогічного процесу впливи;
- творче мислення, сміливість у вирішенні моральних проблем [9].

Воля і вольові якості мають активізуючу і гальмівну функції в педагогічній діяльності. Як підтверджує наше дослідження, орієнтація на розвиток вольових якостей, що відповідають вимогам, необхідним для діалогічного навчання школярів, не висока, що не може не позначитися на рівні готовності студентів до діалогічного навчання.

У змісті готовності до діалогу значне місце займає здатність до співпереживання, уміння вірно відгукуватися на переживання іншої людини. Г.П.Потилико, відзначаючи найважливішу роль емоційної культури в діалогічному спілкуванні, бачить одне із завдань професійної підготовки вчителя в тому, щоб студент “...мав розвинену здатність подумки й емоційно ставати на місце іншої людини, що переживає певні почуття, робити іншу людину часткою свого внутрішнього світу” [7,17]. Він вважав за необхідне розвивати в майбутнього вчителя доброзичливість, чуйність, уважність, що буде сприяти успіху діалогічного спілкування в навчальному процесі.

Таким чином, ефективність процесу формування готовності майбутнього педагога до використання діалогу з

навчально-виховною метою залежить в значній мірі від змісту готовності студентів до діалогічного навчання.

Література

1. Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А., Пономаренко В.А. Готовность к деятельности в напряженных ситуациях. Психологический аспект. – Минск: Университетское, 1985. – 206 с.
2. Кондрашова Л.В. О совершенствовании характера и содержания педагогической подготовки студентов в педагогическом институте // Вопросы педагогики высшей и средней школы. – Кривой Рог, 1994. – С.10-17.
3. Леонтьев А.А. Педагогическое общение. – М.: Знание, 1979. – 46 с.
4. Морозов В.В. Педагогические условия формирования готовности студентов педагогического вуза к диалогическому обучению школьников // Индивидуальный подход в подготовке будущего учителя: Сборник научных трудов. – Кривой Рог, 1995. – С. 128-135.
5. Морозов В.В. Професійне становлення особистості майбутнього спеціаліста в умовах діалогічного навчання // Теорія і практика педагогічного процесу: Збірник наукових праць. – Харків, 2000. – С. 84-89.
6. Мышление учителя: Личностные механизмы и понятийный аппарат / Под ред. Ю.Н.Кулюткина, Г.С.Сухобской. – М.: Педагогика, 1990. – 104 с.
7. Потылико Г.П. Культура общения и личность. – К.: Знание, 1984. – 32 с.
8. Садчикова Т.Ф. Формирование готовности студентов педагогических институтов к решению воспитательных задач в процессе обучения: Автореф. дис.... канд. пед. наук. – М., 1978. – 23 с.
9. Чернокозов И.И. Профессиональная этика учителя: Книга для учителя.- 2-е изд., перераб., доп. – К.: Радянська школа, 1988. – 221 с.